

Розділ II

ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІ ГАЛУЗІ ЗНАНЬ

Сергій Коротков

НАЦІОНАЛЬНА СИМВОЛІКА СУБ'ЄКТІВ ЮГОСЛАВСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

За Конституцією Федеративної Народної Республіки Югославії 1946 р. у неї входили шість республік (за цією Конституцією всі вони мали назву «народні республіки»): Народна Республіка Сербія, Народна Республіка Хорватія, Народна Республіка Словенія, Народна Республіка Боснія та Герцеговина, Народна Республіка Македонія і Народна Республіка Чорногорія¹. Кожна з цих республік мала свою конституцію і власну символіку, яка використовувалася поряд із федеративною символікою.

Механізм затвердження і використання республіками своєї символіки не змінювався і після прийняття Конституцій СФРЮ 1963 р. (у ній зникло найменування «народна республіка») і 1974 р. (для республік було запроваджено найменування «соціалістична республіка»)

Особливість символіки окремих республік у цей історичний період полягає в тому, що вона взагалі не змінювалася упродовж перебування республіки у складі ФНРЮ та СФРЮ. Більшість республік змінили символіку тільки після здобуття незалежності у 90-х рр. ХХ ст. При цьому у нову державну символіку незалежних держав перейшли деякі історичні символи з попередньої символіки.

Аналіз символіки суб'єктів Югославської федерації здійнемо у порядку їх перерахування у Конституції ФНРЮ 1946 р., оскільки у такому порядку їх часто називають у літературі.

Сербська символіка з 1946 р. по 1992 р. була такою. Державний прапор Сербії складався зі смуг трьох кольорів: червоного, синього і білого з червоною п'ятикутною зіркою у центрі. Ширина прапора відносилася до його довжини як 1:2 (таке ж співвідношення ширини і довжини мають інші республіканські прапори у згаданий історичний період). Кольори прапора розташовані горизонтально і йдуть згори вниз у наступному порядку: червоний, синій, білий. Кожен із кольорів займає

одну третину прапора. Зірка на прапорі має правильну п'ятикутну форму і обрамлена золотою (жовтою) лінією. Центральна точка зірки співпадає з точкою перетину діагоналей прапора. Верхній промінь зірки сягає половини синього поля прапора, а нижні промені зірки відповідно сягають середини білого поля прапора².

Державний герб Сербії – зображення поля, обрамленого зліва житнім колоссям, а справа дубовим листям. Житнє колосся і дубове листя зв'язані внизу червоною стрічкою, на якій написані роки двох народних повстань у Сербії – 1804 (початок першого сербського повстання проти османського панування) і 1941 (початок збройної боротьби проти окупантів у роки Другої світової війни). Між верхівками колосся і листя знаходиться червона п'ятикутна зірка. Це «товста» зірка, яку використовували партизани Йосипа Броз Тіто під час Другої світової війни.

У полі над стрічкою зображено жовте (золоте) сонце, а на його фоні шестерню. У променях сонця – червоний щит, на якому подано чотири білі кресала. Останнє – дещо видозмінений історичний герб, на якому відсутній хрест³.

Історична символіка збереглася і на державних символах інших республік. Зокрема, хорватський герб у 1946–1991 рр. мав такий вигляд: поле, обрамлене двома снопами житнього колосся золотистого кольору. Внизу поля – залізне ковадло, над яким зображено морські хвилі. з хвиль піднімається щит з історичною хорватською символікою (червоні та білі поля), при цьому нижній край щита заходить у хвилі. За щитом на гербі подано золоте (жовте) сонце, що піднімається з моря. Снопи житнього колосся у своїй нижній частині переплетені і перетинають основу ковадла. Між верхівками снопів знаходиться червона п'ятикутна зірка, нижні промені якої входять у внутрішнє поле герба⁴.

Цей державний герб сповнений символіки. Ковадло, сонце, що сходить, і давній хорватський

II. Джерелознавчі галузі знань

символ – щит з червоно-білих полів, який виринає з моря – це символи початку нової епохи в історії Хорватії. Владарювання усташів, яке супроводжувався геноцидом інших націй, залишилося у пам'яті покоління жителів Балкан як період кривавої диктатури. Новий хорватський герб мав підкреслити, що нова хорватська держава не буде йти помилковим шляхом своїх попередників, що вона обрала шлях демократичних змін.

Державний прапор Хорватії формувався за тим самим принципом, що й сербський, але на ньому було використано національний триколон. Згори вниз на прапорі розташовані червона, біла та синя смуги⁵.

Державний прапор Словенії відрізнявся від двох вищезгаданих тільки розташуванням смуг. Згори вниз вони розташовувалися у такому порядку: біла, синя, червона⁶.

Герб Словенії, як й інші герби, містив певну історичну символіку. На ньому зображено поле, обрамлене житнім колоссям; у нижній частині воно зв'язане червоною стрічкою, в яку вплетено листя липи; між його верхівками зображено червону п'ятикутну зірку. У нижній частині поля – три хвилясті лінії, що символізують море. Над ними видніються три вершини, з яких середня вища, а дві інші однакові за висотою. Вони символізують гору Триглав⁷.

Зображення у полі герба Словенії, порівняно із хорватським гербом, схематичніші. Хоча всі герби держав Югославської федерації було створено у ХХ ст., що видно з художнього оформлення зображень, деякі елементи історичних гербів було збережено і додано без змін або художньо оброблено.

Прапор республіки Боснії та Герцеговини за зовнішнім виглядом відрізняється від інших. Це – червоне полотно, у верхньому лівому куті якого знаходиться зменшене зображення прапора ФНРЮ, обрамлене жовтою лінією⁸.

Герб Боснії та Герцеговини має такий вигляд: поле, зліва обрамлене гілками листяного дерева, а справа – гілками хвойного дерева. Унизу гілки зв'язані червоною стрічкою; між їхніми верхівками зображено червону п'ятикутну зірку, обрамлену жовтою лінією. Над червоною стрічкою подано дві труби, що димлять, при цьому ліва труба вища за праву. Біля підніжжя труб лежать два снопи жита. На фоні труб можна побачити силует міста Яйце. У цьому місті у листопаді 1943 р. відбулася нарада Антифашистського віче національного визволення Югославії (АВНВЮ)⁹. Цей герб Боснії та Герцеговини не містить у собі історичних символів. Його створено вже після Другої

світової війни. Він мав підкреслювати передусім швидкий економічний розвиток Боснії та Герцеговини: і промисловості, і сільського господарства.

Державна символіка Македонії періоду її перебування у складі ФНРЮ та СФРЮ також виходила за межі стандартів створення символів інших республік. Насамперед це стосується прапора. Він мав вигляд червоного поля з зображенням червоної п'ятикутної зірки, обрамленої жовтою лінією. Фактично, оскільки колір зірки співпадав з кольором прапора, її місцезнаходження можна було визначити лише за жовтим контуром, який виділявся па прапорі. На прапорі Македонії також зображували «товсту» зірку¹⁰. Окремо визначалося розташування зірки. Якщо прапор поділити на чотири прямокутники, то її центр знаходився на перетині діагоналей верхнього лівого прямокутника¹¹.

Державний герб Македонії, прийнятий 1946 р., складався з поля, обрамленого колоссям пшениці і листям тютюну та маку, які унизу з'єднувала стрічка з орнаментом традиційного національного костюма. У його центрі зображено силует гори Шар, над нею сходить сонце, проміння якого стикається з червоною п'ятикутною зіркою, обрамленою жовтою лінією. У нижній частині герба над стрічкою з орнаментом подано символічне зображення Охридського озера¹².

Цей герб Македонії використовується і в наш час, оскільки більшість символів, використаних у ньому, не втратили актуальності, незважаючи на локальні та глобальні політичні зміни.

Символіка Республіки Чорногорії у період перебування її у складі ФНРЮ та СФРЮ мала деякі особливості. По-перше, її прапор цього часу цілком співпадав із сербським прапором. Причому це спеціально відзначено в Конституції Народної Республіки Чорногорії (стаття 5)¹³. Таким чином, це єдиний випадок у тодішній федерації, коли опис власної символіки у Конституції було замінено посиланням на Конституцію іншої республіки.

На тогочасному гербі Чорногорії зображено поле, обрамлене лавровим листям, яке утворює вінок, що у нижній частині зв'язаний двома червоно-біло-синіми стрічками, які повторюють кольори чорногорського прапора. Між верхівками лаврового вінка вміщено червону п'ятикутну зірку, обрамлену жовтою лінією. Всередині утвореного вінком простору – море, на фоні якого знаходиться гора Ловчен. На її вершині подано так звану каплицю Негоша¹⁴. Ця гора і це поховання мають власну історію.

Чорногорці вважають найвидатнішим зі своїх правителів Петра II Негоша (1813–1851). Будучи

II. Джерелознавчі галузі знань

єпископом, він зосередив у своїх руках також світську владу. За часів свого правління йому вдалося багато зробити для розвитку освіти і культури у Чорногорії. Цей володар відомий і як поет. У 1851 р. Петро II помер від сухот. Перед смертю він заповів, щоб його поховали на горі Ловчен, звідки можна милуватися всією Чорногорією. На одній з вершин гірського масиву Ловчен, що знаходиться на висоті близько 1660 метрів над рівнем моря, збудували церкву св. Петра Цетинського, в якій поховали Петра II.

Ловчен – не найвища гірська вершина Чорногорії. Найвищою горою тут є гора Дурмітор (2522 метрів над рівнем моря). За легендою, перед смертю Петру II Негошу пропонували поховати його саме на цій вершині. Проте той відмовився, сказавши, що після нього може прийти правитель, який зробить для країни більше за Петра II. Як показала історія, саме його необхідно було поховати на горі Дурмітор. Церква на місці поховання Петра II не збереглася. За часів Йосипа Броз Тіто її зруйнували, а над могилою Петра II Негоша побудували бетонний мавзолей.

Проаналізувавши державну символіку ФНРЮ, СФРЮ та союзних республік, можна зробити декілька висновків.

Ідея створення Югославської федерації виникла набагато раніше початку Другої світової війни. Проте реалізація цієї ідеї після закінчення її проходила у нових умовах, що спричинило появу нового підходу до організації співдружності південнослов'янських народів. Не останню роль у створенні нової федерації відіграв Йосип Броз Тіто, беззаперечний авторитет якого став фактором, який у значній мірі утримував прагнення федеративних республік до здобуття власної незалежності. Однак, після його смерті у травні 1980 р. у республіках активізувалися національні рухи, що зрештою призвели до розпаду СФРЮ.

Республіканська символіка того часу свідчить про строкатість населення країн – суб'єктів феде-

рації. Частина республік (зокрема, Боснія та Герцеговина, Чорногорія і Македонія) у своїй символіці продемонстрували бажання відкрити нову сторінку у своїй історії. Тільки кольори прапорів нагадували про їхнє історичне минуле. Нові ж герби створили «з чистого листа». Проте Сербія, Хорватія і Словенія, які були серцем Королівства сербів, хорватів та словенців, а потім – королівства Югославія, у своїх гербах залишили згадку про історичне минуле. Для кожного з цих народів символ був своїм: для сербів – чотири кресала, для хорватів – щит у червоно-білу клітинку, для словенців – силует гори Триглав. Ці елементи символіки залишилися і в сучасній нам символіці балканських держав, як пам'ять про їхню давню історію і славетних правителів.

Наприкінці відзначимо, що при написанні цієї статті автором використано додаткові джерела й література, крім тих, що вказані в посиланнях.

¹ Конституция и основные законодательные акты Федеративной Народной Республики Югославия / Перевод с сербского под ред. Г. Тункина. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1956. – С. 9.

² J. Stefanović. Ustavno pravo FNR Jugoslavije i komparativno: Knjiga 2. – Zagreb, Školska knjiga, 1956. – S. 432.

³ Там само. – С. 431.

⁴ <http://zeljko-heimer-fame.from.hr/descr/you-sfrjr.html#yuk946>

⁵ J. Stefanović. Ustavno pravo FNR Jugoslavije... – S. 432.

⁶ Там само.

⁷ <http://zeljko-heimer-fame.from.hr/descr/you-sfrjr.html#yuk946>

⁸ <http://zeljko-heimer-fame.from.hr/descr/you-sfrjr.html#yuk946>

⁹ J. Stefanović. Ustavno pravo FNR Jugoslavije... – S. 431.

¹⁰ <http://zeljko-heimer-fame.from.hr/descr/you-sfrjr.html#yuk946>.

¹¹ J. Stefanović. Ustavno pravo FNR Jugoslavije... – S. 433.

¹² там само. – С. 432.

¹³ Там само. – С. 433.

¹⁴ <http://zeljko-heimer-fame.from.hr/descr/you-sfrjr.html#yuk946>

Тетяна Привалко

ОСВІТНЯ СТАТИСТИКА ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ДВОРЯНСТВА ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Статистичні відомості у галузі освіти з'явилися одночасно з заснуванням перших навчально-виховних закладів. Початки наукового вивчення освітньої статистики припадають на 70–80-ті рр. ХІХ ст., коли, викликані потребою мати об'єктивне уявлення про обсяги фінансування шкільної мережі у зв'язку з активізацією освітнього проце-

су, статистичні спостереження набули систематичного характеру.

Упродовж свого становлення освітня статистика, будучи складовою частиною статистики загалом, не мала чітко визначеного місця у структурі останньої. Вона вважалася то окремою галуззю, то підрозділом статистики культури чи соціаль-